

Potlačené pocity viny hrají šikaně do karet

(MICHAL KOLÁŘ)

Při šetření medializovaných šikan se setkáváme s uniformním schématem obrany ředitelů. Nelítostná odvěta vůči obětem následuje obvykle už po pouhé stížnosti u kontrolních orgánů a v mírnější podobě i po soukromé prosbě rodičů o pomoc jejich dítěti.

Stává se často, že při přednesení stížnosti na šikanu bývají ředitelé zaskočeni a nejednají odborně, ale obranně. Zaplaví je pocity viny – trapné pocity, že nějakým způsobem selhali. Mají dojem, že kdyby šikanu připustili, byli by úplně špatnými řediteli a byla by špatná i celá škola.

Proto se brání většinou na nevědomé úrovni svalováním viny na oběť a rodiče. Potlačená vina vyvolává zákonitě útočnou odpověď. A přitom by stačilo, kdyby ředitel přijal svůj podíl odpovědnosti za boj proti šikaně a hledal s odborníky cestu jak pomoci.

Tento zdánlivě lehký úkol je ve skutečnosti mimořádně těžký. Normální, slušný, ale odborně nepřipravený člověk je odsouzen k morálnímu ztroskotání. Stejně jako ředitel z Tomášova příběhu (viz příběh), většina ředitelů svůj podíl odpovědnosti nepřijme a odborníky nevyhledá. Veškerou energii naopak napře na svoji obranu a na boj proti malému dítěti, které se stalo obětí, a ohrožuje tak jejich jméno i jméno školy.

Zjednodušeně můžeme říci, že existují dva typy ředitelů. První více podléhá sociálnímu nátlaku a druhý zase morálnímu přesvědčení. Zkušenosti mě vedou k názoru, že těch nejkrajnějších obranných reakcí se dopouští typ první. Jde o lidi s výraznějšími infantilními pocity viny – viny z nedostání svým povinností – které vznikají díky společenskému tlaku, strachu z různých tabu nebo ztráty lásky a úcty druhých lidí. Svoji nejistotu řeší přenesením vlastní zodpovědnosti na dítě. Udělají z něho toho zlého a sami jsou od utrpení očištěni. Pochopitelně své jednání v ničem nezpochybňují. V podstatě jde o přesunutí viny. Spravedlivá autorita projikuje vinu mimo sebe a oběť bere mechanismem přenosu vinu na sebe.

Zdá se, že větší naději na přijetí své spoluzodpovědnosti za ochranu dětí před šikanou mají ředitelé, kteří z větší části překonali zmíněné infantilní pocity viny a dopracovali se k tzv. pravým pocitům viny, které pramení z narušení vlastních hodnot a vede k nim pouhé vědomí, že zradili nějakou mravní normu. Dopustili se nepřímou týrání dítěte ve své škole. Jde tu o svobodné odsouzení sebe sama. Tito mravní velikáni jsou již na tlaku autority téměř nezávislí a řídí se vlastním svědomím. Samozřejmě i u nich fungují různé obranné mechanismy. Nicméně s takovými lidmi lze lépe v podporující atmosféře o aktuální situaci na škole mluvit.

Kdo je vinen častým selháním ředitelů?

Myslím, že není možné otázku takto pokládat. Problém spočívá v tom, že se vina mnoha lidí a institucí propletla do uzlu, který nelze jednoduše rozmotat. Přesto se pokusím upozornit na podstatné okolnosti, jež vystavují normální slušné a odborně nepřipravené ředitele a priori morálnímu ztroskotání.

Doposud neexistuje instituce, která by se systematicky zabývala vzděláváním v oblasti prevence šikanování. Následkem je frontální nepřipravenost odborníků.

Všechny autority, které by měly spravedlnost ve škole ochraňovat, byly ponechány na holičkách, samozřejmě včetně ředitelů. Nikdo je nepřipravil na to, co mají proti šikaně dělat. Většinou o ní nic nevědí a jejich směřování k selhání je nevyhnutelné. Nikdo nemůže uspět, když nezná mimikry šikanování včetně tzv. *komplotu velké šestky*. Celonárodní výzkum prokázal obrovskou nepřipravenost pedagogů – téměř 90 % z nich nedokázalo vyřešit nejjednodušší diagnostickou situaci.

Další okolností, která ředitelům zvládnutí šikany ztěžuje, je jakási tichá konspirace ochránců spravedlnosti. Ředitel je v chybném jednání podporován, a naopak je sankcionován za jednání morálně a odborně správné.

Frontální nepřipravenost v širším slova smyslu vede lidi, kteří mají děti před šikanou chránit k tiché konspiraci. Kdo šikanu šetří odborně a nezávisle, nebo se alespoň nechá vést soucitem s obětí, je zákonitě vystaven stresové situaci.

Ať kdokoli vystoupí z konformního perzekučního schématu (snaží se o šikanování odhalit pravdu a předem neočerňuje oběť), bývá nemilosrdně „umraven“ svým okolím. Dochází k nátlakům, manipulacím a zastrašování. Tato zkušenost nevyjímá ředitele samotného.

Zažil jsem několik případů, kdy ředitel stál pevně za obětí, což se mu nevyplatilo. Například ředitelka chránila oběť – do té doby tichou, hodnou, průměrně prospívající dívku – proti třídní učitelce. Téměř celý sbor se spojil, aby zabránil její pomoci. Dívka neodmaturovala. Neuspěla ani při opravné zkoušce.

Nesmíme zapomínat ani na to, že kolektivní perzekuce obětního beránka je uložena hluboko v nás, je stará jako lidstvo samo. A lidé ke svému životu obětního beránka doposud potřebují. Tento nevědomý mechanismus obnovuje soudržnost ve skupině a naplňuje hluboké potřeby jednotlivců. Jedná se o jakési archetypální jednání, proti němuž bojovat je jako bojovat s drakem, kterému hlavu usekneme a další mu naroste. Pozoru-

hodné přítom je, že svého vlastního obětního beránka nevidíme. I když v každé skupině a společnosti nějací jsou. Naši zaslepenost dokládají procesy s templáři, hony na čarodějnice, vraždění Židů, poprava rozvracečů republiky v 50. letech atd. Ve své době se velké skupině společnosti vše jevílo jako normální a správné. Kdo je asi v naší době obětním beránkem?

Obecný mechanismus obětního beránka přibližuje středověké společenství v době epidemie černého moru. Lidé se báli být jen vyslovit jméno této nemoci a nechtěli dělat žádná opatření. Následky se tím zhoršovaly. Podobně silné emoce a strach vyvolává dnes magické slovo šikana.

Jak ochránit oběti šikanování před další traumatizací?

Nakonec položím otázky, před kterými nelze uhýbat. Je možné nějak ochráncům spravedlnosti pomoci? Lze zabránit páchání bezpráví na těch nejnešťastnějších traumatizovaných dětech?

Nejprve je nutné připustit, že popsané zakrývající a destruktivní mechanismy jsou velice nebezpečné a vtahují do svého soukolí i velmi slušné a poctivé lidi. Proto je potřeba je znát a bránit se jim.

Důležité jsou přítom přinejmenším dvě věci. Kompetentním lidem ve vedoucí funkci musí opravdu záležet na tom, aby silnější neubližovali slabším. Samozřejmostí by u nich mělo být překročení hranic vlastního zájmu a soucitné vnímání utrpení oběti. Svoji motivaci k ochraně spravedlnosti ve škole potřebují vedoucí pracovníci spojit s odborností, kterou získají prostřednictvím absolvování výcvikového kurzu první pomoci při šikanování.

Nicméně naděje na odstranění perzekuce oběti autoritami zastupujícími morálku a právo je skryta především ve vytvoření sedmivrstevné prevence školních šikan. Ucelený systém dává možnost „válečným“ situacím mezi řediteli a oběťmi s jejich rodiči výrazně předcházet. Vždyť v této válce nejsou vítězové, pouze zmasakrované oběti a morálně zdevastovaní ochránci spravedlnosti.

Samozřejmě v rámci systémové ochrany dětí před šikanováním musí existovat pojistka, která dokáže případně porušování práv dítěte školskými autoritami zastavit. Aktuální potíž je v tom, že alibistický systém kontroly a děravá legislativa nedávají šanci práva obětí ochránit!

_literatura

GIRARD, R.: Obětní beránek. Praha: NLN, 1997.

HAVLÍNOVÁ, M., KOLÁŘ, M.: Sociální klima v prostředí základních škol ČR. Praha: MŠMT ČR, 2001. (úplná studie k nahlédnutí na odbo-ru mládeže MŠMT ČR)

KOLÁŘ, M.: Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997, 2000.

KOLÁŘ, M.: Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001.

TOURNIER, P.: Vina. Praha: Návrat, 1995.

_příběh

Údajná oběť šikany poškodila celé město

Po ukončení prvního stupně musel malý Tomáš přejít do velké školy, kde početně doplnil již zaběhnutou třídu. Od počátku nepadl spolužákům do oka. Při tzv. testování strachu se obnažila jeho zvýšená zranitelnost a mezi „vyvolené“ neprošel. Nejdříve ho třídní učitelka brala o přestávkách do kabinetu. Postupně to vzdala. Narůstající násilí spolužáků vůči Tomášovi mělo za následek opakovaná vážná zranění, třikrát byl hospitalizován v nemocnici. Úrazy nebyly školou evidovány.

Rodiče několikrát žádali ředitele o pomoc. V rámci svých možností se pokoušel vyhovět a něco udělat. Jeho neodborné zásahy však nepomohly, často situaci naopak ještě zhoršily. Bezmocnost jej vedla k nespokojenosti s problémovým žákem a jeho rodiči. Dospěl k názoru, že chyba je na straně oběti. Při jedné návštěvě Tomášova otce ve škole udělal ředitel výjimku, vyhověl jeho požadavku a pozval údajného agresora do ředitelny. Nechal je o samotě a odešel pro dalšího obviněného žáka. Tato hrubá chyba ve strategii a taktice vyšetřování se vymstila. Nejenže se nic nezjistilo, ale rozlícený otec údajně podezřelého žáka inzultoval. Ředitel podal na útočníka trestní oznámení na policii.

Do této chvíle to byla „obyčejná“ šikana, kterých je na školách bezpočet, avšak nikdo zvenčí se o nich nedozví. Situace se změnila, když otec podal trestní oznámení kvůli šikanování, stížnost na ředitele na KÚ a obrátil se o pomoc na MŠMT ČR. Tehdy se šikana dostala do světla místních politických reflektorů.

Ředitel se opřel o zdejší klíčové osobnosti; všichni ho znali jako moudrého, laskavého a poctivého muže a svědčili v jeho prospěch, a to včetně policie. Krajský úřad případ nakonec uzavřel verdiktem: jde o tvrzení proti tvrzení a žádné nelze věrohodným svědectvím prokázat. Nabízenou pomoc odborníka ředitel odmítl, neboť – jak sám řekl – by tím šikanu přiznal. Kromě toho prohlásil, že šikanu řešit umí. Navíc šikana u nich není a ani nikdy nebyla.

Někdy v této době se rodiče Tomáše obrátili na psychologa v pedagogicko-psychologické poradně a na Občanské judo. Psychologické vyšetření a reportáž podpořily stanovisko rodičů.

K ofenzivě proti předpokládanému pořadu si ředitel pozval místní kabelovou televizi. Její redaktor hon na obětního beránka vyhroutil až na hranici lynčování. Tvrdil, že údajná oběť nepoškodila jenom jednu školu, ale všechny školy,

a nejenom všechny školy, ale celé město. Začaly se psát petice, kde děti, učitelé, rodiče a občané města prohlašovali, že Tomáš lže. Součástí všech těchto traktátů bylo zdůraznění vysokých osobnostních kvalit a zásluh ředitele. Třídní učitelka nutila chlapce, aby před třídou odvolal, co řekl v televizi a všem se omluvil. V takto vyhrocené perzekuční atmosféře hrozilo, že chlapec strašlivý tlak neunes a spáchá sebevraždu.

Myslíte si, že příběh Tomáše je smyšlený? Působí poněkud neskutečně. Rozhodnutí je na vás. Ať je to jakkoliv, příběh ilustruje, jak některé školy reagují, když je rodiče požádají o pomoc proti šikanování jejich dítěte a když si stěžují a použijí nějakou formu mediální obrany.

Ediční poznámka: Materiál vyšel poprvé v Psychologii dnes č. 2/2003.